

Biserica Ortodoxă – politica deznaționalizării în contextul războiului din Ucraina

Policy brief

Cătălin-Gabriel Done

București, 2022

Biserica Ortodoxă – politica deznaționalizării în contextul războiului din Ucraina

Cătălin-Gabriel Done¹²

Agresiunea militară rusească asupra Ucrainei a reprezentat începutul unui nou sistem internațional bazat, în mare parte, pe elementele identitare și pe modul în care politica internațională absoarbe construcțiile de imagine proiectate de fiecare putere în parte.

Identitatea culturală și guvernanta spirituală a unei societăți au devenit unități inerente ale politicii Europene și al lumii, eșecurile mecanismelor democratice și ale structurilor de cooperare internațională fiind puse pe seama complexității acestui agregat. Deși manifestarea identității culturale și spirituale nu este ceva nou la nivelul politicii internaționale, anexarea ilegală a Crimeei de către Federația Rusă, dar și războiul de agresiune pornit împotriva Ucrainei în 2022 reprezintă o contestare a întregului sistem politic și social ucrainean de către un stat-terț, Federația Rusă deschizând astfel drumul unui revizionism bazat pe impunerea unor structuri culturale dominante, instituții culturale și religioase, folosindu-se de forța armată.

Introducere

Sociologia conflictului ruso-ucrainean este una extrem de complicată, experții în domeniul Relațiilor Internaționale fiind de acord asupra faptului că dificultatea, și chiar imposibilitatea, de a găsi o definiție clară și concisă a acțiunilor Federației Ruse ne împiedică să oferim o perspectivă clară asupra războiului și consecințelor acestuia.

Rusia lui Vladimir Putin a devenit stat agresor odată cu planificarea și derularea operațiunilor militare din iarna anului 2014, folosirea elementelor culturale și identitare

---

¹ **Cătălin-Gabriel Done** este cercetător în domeniul Științelor Politice și al Relațiilor Internaționale, doctorand al Universității din Napoli "Federico II" – Departamentul de Științe Politice, iar din luna decembrie 2021 ocupă funcția de Vicepreședinte al Asociației Experts for Security and Global Affairs, România. De-a lungul activității sale a lucrat cu mai multe organisme naționale și internaționale, inclusiv OIM România (un organism ONU), Institutul de Studii Latino-Americane (SNSPA) sau Centrul de Studii Israeliene "Theodor Herzl".

Domeniile de interes în activitatea sa de cercetare sunt relația UE cu statele din Parteneriatul Estic, în special cu Republica Moldova și Ucraina, precum și perspectivele transnaționale, identitare și geopolitice ale Bisericii Ortodoxe. Mai mult, este un atent observator al evenimentelor politice și sociale din regiunea scandinavă, adoptând o poziție de susținere față de neomedievalismului scandinav în ceea ce privește cooperarea regională și integrarea europeană.

² Acest policy brief este elaborat în cadrul proiectului "Romanian - Ukrainian Civil Society Forum for Dialogue and Cooperation. Third edition", implementat de Asociația Experts for Security and Global Affairs, România, în parteneriat cu Strategic and Security Studies Group și Foreign Policy Council "Ukrainian PRISM", Ucraina, cu suportul financiar al Black Sea Trust for Regional Cooperation, un proiect al German Marshall Fund. Opiniile exprimate în acest policy brief aparțin autorilor și nu coincid neapărat cu cele ale partenerilor ESGA.

pentru justificarea războiului fiind elementele principale ale discursului propagandistic utilizat de Kremlin.

Captivă unei logici nocive de reconfigurare a sferelor de influență la nivel global, Federația Rusă s-a implicat, de-a lungul timpului, în toate procesele de democratizare și europenizare a fostelor republici sovietice. Astfel, s-a încercat o revizuire intelectuală a noilor elite politice și sociale din spațiul ex-sovietic care să se poziționeze, într-un context temporal favorabil, în rândurile susținătorilor ideii de *pax Russica* - o doctrină social-politică ce antrenează confruntarea civilizațională dintre Est și Vest, punând Moscova în centrul violenței și al avangardei anti-occidentale.

Imperialismul ideologic al *pax Russica* reprezintă, în momentul de față, cea mai mare provocare la adresa securității regionale și globale, asocierea autonomă a *lumii ruse* cu un anume stil de comportament politic, social, economic și cultural, realizându-se prin recursul la simbolismul mitic al suveranității populare, la monopolizarea valorii intrinseci de panslavism, precum și la reinstalarea unei guvernante autoritare a identităților personale și de grup.

Paradoxal, Federația Rusă cultivă, în sens deplin, registrul acestei ideologii, cu ajutorul Bisericii, virtutea de a aparține lumii slave fiind promovată la rang de dogmă canonică, jocul geopolitic al Moscovei raportându-se fix la ambiția de a se întruchipa pe sine ca promotor al reprezentării colective a ortodoxiei și de depozitar al valorilor sistemice a întregului spațiu ex-sovietic. Aceste trăsături fundamentale ale ordinii mondiale văzută prin prisma propriilor valori ideologice au transformat Rusia în apologetul [responsabilității divine](#) față de ortodoxie și de normele și valorile fundamentale ale creștinismului răsăritean.

În acest context, arta politicii revizioniste și intervenționiste a Rusiei se rezumă în esență la organizarea propriului univers cultural și spiritual, în lumina unei *etici a convingerii* prin apelul la persuasiunea agresivă, ori de câte ori defetismul își face loc în politica de stat a republicilor post-sovietice.

A caracteriza cu adevărat această *pax Russica* din punct de vedere cultural și religios și implicațiile pe care le comportă asupra statelor din bazinul Mării Negre ne obligă să realizăm o eșantionare a elementelor sale heteroclitice și să alcătuim expozeul fațetelor sale succesive pe măsură ce acestea devin inerente în societățile noastre.

Deconstruirea politică a identității - un vector al pax Russica

Dezmembrarea Uniunii Sovietice în iarna anului 1991 a reprezentat, din punct de vedere al sistemului relațiilor internaționale, o reconfigurare a polilor de putere, precum și o redescoperire a identităților naționale pierdute odată cu expansiunea rusească din timpul celui de-al doilea Război Mondial. Așa se face că modernizarea socială și reconfigurarea coeziunii cultural-religioase în spațiul post-sovietic a căpătat o poziție dominantă în deschiderea față de procesul de europenizare și ulterior de integrare europeană.

În mod clar dispartă, identitatea culturală și religioasă nu s-a supus unei norme generale aplicabilă la nivel întregii regiuni, existând variațiuni diverse de la Nord spre Sud,

lumea ortodoxă jucând rolul de catalizator al refractării modernității. La începutul acestei perioade, fiecare stat nou devenit parte a sistemului internațional a dorit să-și contureze propriul tip de organizare și ierarhizare a elementelor identitare, zona bazinului Mării Negre fiind epicentrul naționalismului, protecționismului asimetric și al reînnoirii conturilor grave ale unor răni lăsate de domnia guvernării ateiste din perioada comunistă. Acest lucru s-a realizat prin patru căi de acțiune: a) negarea și respingerea violentă a logocentrismului, b) accentul pus pe etica mistificată a practicilor religioase, c) perturbarea discursivă și fragmentarea multiculturalismului, d) apelul la reacțiune față de elementele exogene ale culturii și spiritualității proprii.

Toate aceste căi de acțiune sunt de greu de ordonat, însă vom încerca, pe scurt, să le examinăm din punct de vedere al concepției despre *lume* și al modului în care Rusia - elementul-simbol al „gândirii corecte” a determinat utilitatea și aplicabilitatea acestora în fiecare stat din regiunea Mării Negre.

Rusificarea Ucrainei

Imediat după redobândirea independenței, Ucraina a deschis calea unui proces puternic de recalibrare a propriei identități naționale și culturale în contextul european al vremurilor. Acest lucru a presupus inclusiv solicitarea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Ucrainene și intrarea în comuniune liturgică cu celelalte Biserici Ortodoxe.

Comunitatea ortodoxă ucraineană a susținut acest proiect de independență culturală și spirituală a țării, făcând nenumărate solicitări Patriarhiei Moscovei (din a cărei jurisdicție făcea parte încă din 1686 ca urmare a cuceririi teritoriilor ucrainene de către Țaratul Moscovei) pentru obținerea acordului privind proclamarea autocefaliei Bisericii. Această luptă a fost dublată, în plan social și politic, de o serie de reforme care au permis renașterea sentimentului național și orientarea pro-europeană a țării, după cum remarcă [Paul D'Anieri](#) în analizele sale.

Tuturor acestor eforturi de emancipare culturală și spirituală s-au alăturat și restul cultelor religioase aflate pe teritoriul Ucrainei independente, cele mai proeminente mișcări înregistrându-se în jurul Bisericii Catolice și al tătarilor musulmani, aceștia din urmă luptând pentru apărarea drepturilor culturale ale tuturor ucrainenilor, precum și pentru [cauza națională a Ucrainei](#).

Toată această schimbare de peisaj a creat o dezordine în logica geopolitică a Federației Ruse, Ucraina jucând un rol central în asigurarea unui spațiu vital pentru doctrina de securitate rusească. [Văzând că rolul identității religioase este cu totul scăzut în coagularea societății naționale](#), strategii politici ai Rusiei au încercat să adopte acțiuni care să îngreuească mișcările de deschidere față de Occident, antrenând tot mai mult ideea unui spațiu comun ortodoxiei și al slavismului ancorat în gloria trecutului. Fără îndoială, alimentarea formelor exacerbate ale naționalismului ucrainean și exploatarea fricilor naționale, precum și șantajul politic și social practicat de către noua putere politică de la Moscova au oprit, în sens larg progresul Ucrainei, păstrând țara într-o permanentă luptă pentru supraviețuire din punct de vedere identitar.

Astfel, folosindu-se de manipulare și dezinformare, Rusia a utilizat cea mai perversă și versatilă tactică de contracarare a oricăror încercări de renaștere națională - diaspora rusă din Ucraina.

Situată predominant în regiunile din Estul Ucrainei, diaspora rusă a contrabalansat raportul de forțe sociale, reprezentând o piatră de moară pentru orice guvern post-sovietic al țării care ar fi încercat orice apropiere de instituțiile și valorile internaționale. Apropiată ideologic, politic și cultural de țara-mamă, diaspora rusească din Ucraina a reușit să condiționeze, într-un mod brutal, acțiunile politice ale liderilor ucraineni, punând de fiecare dată presiune pe decidenții politici și sociali să se declare favorabili panslavismului moscovit. Interpretarea destul de exclusiv etnică, culturală și religioasă a relațiilor sociale și politice cu Rusia au condus, din nefericire, la evenimentele tragice din 2014, precum și la lansarea războiului de secesiune, iar mai târziu a aceluia de cucerire.

A fi rus, în imaginarul politic și social al diasporei rusești din Ucraina, a corespuns în mare parte genei identitare culturale, legătura de limbă, religie și chiar de trăsături social-politice cu Rusia pravoslavnică făcând populația vorbitoare de limbă rusă să se întoarcă, fără nicio altă posibilitate, împotriva țării a căror cetățeni sunt. Astfel, instituțiile culturale și spirituale ale imperialismului rus i-au făcut pe acești oameni să își făurească propriul imaginar, propria versiune a *eului*, puternic legat de perioada genezei sale.

Acest lucru a fost posibil datorită implicării Bisericii în războiul, inițial cultural, purtat de către Federația Rusă împotriva occidentalizării. Pentru Vladimir Putin a părut prea puțin important faptul că însăși Rusia este exponentul diversității și al multiculturalismului, liderul rus alegând să transforme ortodoxia în religie oficială a regimului, precum și într-o armă extrem de periculoasă în acțiunile asimetrice ale geopoliticii și geostrategiei rusești.

Astfel, Biserica, în special cea ortodoxă, a fost elementul cheie în încercarea de deznaționalizare prin proxy, promovarea spiritualității rusești și a panslavismului s-a realizat cu ajutorul clerului. Acest lucru nu a fost greu, mai ales că peste două treimi din numărul eparhiilor Patriarhiei Moscovei se aflau pe teritoriul Ucrainei. Acțiunile de înrădăcinare a unei culturi anti-occidentale și izolaționiste din punct de vedere spiritual s-au transmis prin ajutorul practicilor religioase, negarea apartenenței la spațiul occidental și mistificarea superlativă a ortodoxismului deveniseră realități ale unei societăți complet divizate; un avanpost al rupturii dintre cele două grupuri ortodoxe - cel subordonat Patriarhiei Moscovei și cel ce își dorea și mai mult independența față de aceasta.

Reprezentând un mix cultural și etnic, Ucraina a căutat să asigure respectarea, cultivarea, promovarea și conservarea tuturor identităților culturale și religioase, chiar dacă în unele cazuri acestea contraveneau spiritului loialității față de stat. Cu toate acestea, devenea tot mai clar că o independență totală a Bisericii Ortodoxe Ucrainene de Biserica rusă era inevitabilă, cea dintâi acționând în sensul stăvilirii panslavismului dictat de la Kremlin.

O ruptură de lumea ortodoxă

Patriarhia Moscovei, prin vocea Patriarhului Kiril, a încercat în mod sistematic să preia conducerea lumii ortodoxe, chiar dacă, conform normelor canonice, primatul este deținut de Patriarhia de Constantinopol. Văzându-se pe sine ca a treia Romă, urmașă de drept a Imperiului Bizantin, deci și conducătoare de drept a ortodoxiei, Rusia și-a folosit puterea culturală și spirituală ca elemente ale războiului.

Nu de puține ori Biserica Ortodoxă Rusă a intrat în conflict cu întreaga creștinătate răsăriteană, acționând în sensul eludării capacității de acțiune a ecumenismului ortodox. Sprijinul geopolitic al Bisericii Ortodoxe Ruse oferit puterii politice a Rusiei a condus, treptat, la suprapunerea celor două, astăzi asistând la o politică de stat mistificată și la o religie politizată în spațiul rusesc.

Acest lucru a putut fi constatat în cadrul lucrărilor Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii ortodoxe desfășurate în Creta în anul 2016. Deși pregătit încă din anii 1960, Sfântul și Marele Sinod a reprezentat piatra de hotar în relațiile Bisericii Ortodoxe Ruse cu restul ortodoxiei, dar a trasat și granițele geopoliticii religioase prin construirea conflictelor artificiale între Bisericile autocefale. Neparticiparea Bisericii Ortodoxe Ruse la lucrările Sfântului și Marelui Sinod a reprezentat o renegare a comuniunii liturgice cu Constantinopolul, mai ales că Patriarhia Ecumenică se pregătea să acorde autocefalia Bisericii Ortodoxe Ucrainene.

Independentă, dar dependentă de bunăvoința Moscovei

Semnarea *Acordului despre cooperare și interacțiune dintre Ucraina și Patriarhia Constantinopolului* a reprezentat începutul căpătării independenței totale, din punct de vedere religios, față de Moscova. Pentru autoritățile ucrainene, dependența religioasă de Patriarhia Moscovei în condițiile războiului din Est și a ocupării Crimeei era de neacceptat, motiv pentru care procedurile de stabilire a comuniunii liturgice cu Constantinopolul au fost demarate de către Președintele Petro Poroșenko, sprijinit fiind de Rada Supremă a Ucrainei.

În perioada 9-11 octombrie 2018, Sinodul Patriarhiei Constantinopolului a decis să confirme decizia de acordare a autocefaliei Bisericii Ortodoxe a Ucrainei, anulând totodată Scrisoarea Sinodală din 1686 prin care patriarhul Moscovei era singurul îndreptățit să hirotonească mitropoliții Kievului, și stabilind dependența canonică a noii biserici de Constantinopol.

Această decizie a reprezentat o lovitură puternică pentru Rusia și pentru imaginea Bisericii Ortodoxe Ruse, pierderea centrului spiritual al ortodoxiei ruse fiind o adevărată încercare pentru unitatea ortodoxiei văzută prin prisma *pax Russica*. Cu toate acestea, puterea pe care Patriarhia Moscovei încă o deține în cadrul creștinătății răsăritene este una foarte mare, autocefalia Bisericii Ortodoxe din Ucraina fiind limitat recunoscută de celelalte Biserici autocefale. Mai mult, însăși geopolitica culturală și spirituală obligă unele Biserici la prudență, teama de a intra în conflict deschis cu Patriarhia Moscovei fiind o realitate.

Astfel, de la izbucnirea războiului din Ucraina și până în prezent, puține au fost vocile din rândul Bisericii Ortodoxe care să condamne în mod ferm acțiunile criminale ale armatei ruse și legitimarea acestora de către Patriarhul Kiril.

Biserica și războiul

Patriarhul Moscovei continuă să fie unul dintre cei mai mari promotori ai războiului pe scară largă declanșat de Vladimir Putin în Ucraina. Legitimarea pe care Biserica Ortodoxă Rusă o acordă războiului vine să întărească și mai mult susținerea populației ruse față de acțiunile criminale ale armatei în Ucraina, capul Bisericii argumentând, fie voalat, fie în mod deschis, că este nevoie de această intervenție militară pentru ca *ordinea firească a lucrurilor* să fie restabilită.

În mod clar, Patriarhia Moscovei are tot interesul să susțină acest război, mai ales că relațiile financiare și de putere cu Kremlinul sunt interconectate, iar cucerirea de noi teritorii ar spori și mai mult puterea culturală și spirituală a Rusiei. În plus, *pax Russica* și componenta ei spirituală nu poate fi înlăptuită altfel, decât prin război, cu toate că războiul fratricid va adânci și mai mult schisma din interiorul Bisericii Ortodoxe, dialogul liturgic dintre cele două entități putând fi cu greu restabilit.

Interesant este faptul că după declanșarea ostilităților și începerea acțiunilor de genocid din partea armatei ruse, toate eparhiile ortodoxe din Ucraina și-au arătat sprijinul față de cauza ucraineană, mai mulți prelați aflați în subordinea Patriarhiei Moscovei refuzând să susțină războiul și dezmembrarea țării.

Concluzii

Identitatea culturală și spirituală a Ucrainei a jucat un rol esențial în asigurarea unei tranziții spre democratizare, precum și în rezistența împotriva armatei ruse. Cu toate că de-a lungul celor treizeci și unu de ani de la restabilirea independenței de stat a Ucrainei, autoritățile ruse au încercat să destructureze angrenajul cultural, spiritual și național al ucrainenilor, Biserica (fie cea creștină, fie cea musulmană) a reprezentat avanpostul statalității și al renașterii naționale.

Sub imboldul spiritualității, Ucraina a reușit să eludeze încercările Moscovei de a supune cu totul societatea ucraineană politiciii de uniformizare panslaviste, *pax Russica* devenind catalizatorul rupturii dintre cele două state.

Războiul pornit împotriva Ucrainei nu este doar un război armat, ci și unul cultural, prin care Rusia încearcă să-și restabilească poziția dominantă asupra comunităților slave, ortodoxe. Mai mult, respingerea logocentrismului a condus la ciocnirea civilizațională dintre Est și Vest, câmpul de bătălie fiind însăși Ucraina.

Fără dar și poate, asistăm în prezent, la acțiuni de destructurare a propriilor valori naționale, Rusia fiind agentul și promotorul războiului socio-politic și cultural pornit împotriva Ucrainei. În acest context, este extrem de important să realizăm că autonomia raporturilor culturale și spirituale reprezintă esența rezistenței naționale, Ucraina dublând acest efort cu lupta armată împotriva unui imperialism asimetric impus de ideologia de stat a Moscovei.

© Copyright Asociația Experts for Security and Global Affairs (ESGA)

București, Romania

2022

www.esga.ro